

Andrzej Dańczak

"Resurrection of the body in early Judaism and early Christianity : doctrine, community, and self-definition", Claudia J. Setzer, Boston 2004 : [recenzja]

Collectanea Theologica 75/3, 246-249

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nie jest najważniejsze rozpoznanie *Sitz im Leben* wspólnot, w których one powstały, czy też kwestia pisanych źródeł, które można by hipotetycznie rekonstruować na podstawie dzisiejszego tekstu Ewangelii. O wiele ważniejsze jest, by widzieć w nich świadectwa wiary tych ludzi. Schmidt zwraca również uwagę na błędne metodologiczne przesłanki, które z konieczności prowadzą do błędnych wniosków. Dotyczy to przede wszystkim traktowania życia Jezusa i pierwotnego chrześcijaństwa tylko w kategoriach mitu i kultu, pozbawiając go w ten sposób walorów historycznych. Drugim niebezpiecznym ekstremum jest fundamentalistyczna historyzacja wszystkich ewangelicznych wydarzeń. Schmidt zaleca, by stosować tutaj zasadę złotego środka. Ewangelie, twierdzi, nie są utworami świeckimi, lecz świadectwami życia religijnego pierwotnego Kościoła. Podejmując jakiegokolwiek studia literackie nad nimi, należy pamiętać, że są to utwory teologiczne ze swej natury.

J. Riches, który napisał trzydziestotrzystronicowy wstęp do amerykańskiego wydania książki Schmidta stwierdził w nim, że jej ukazanie się na rynku amerykańskim jest „tryumfem wytrwałości nielicznych nad obojętnością i wrogością tak wielu” (s. vii). Tłumaczenie to pojawia się w momencie, gdy w środowisku amerykańskich biblistów słabnie pozycja metody historyczno-krytycznej na rzecz tzw. podejścia postmodernistycznego, którego zwolennicy negują bardzo mocno wiarygodność i potrzebę badań historyczno-krytycznych. Rzeczowa i napisana bardzo komunikatywnym językiem książka Schmidta stała się bardzo ważnym głosem w tych ożywionych dyskusjach. Nie jest to bynajmniej głos sprzed 80 lat.

ks. Janusz Kręcidło MS, Jeruzolima

C. SETZER, *Resurrection of the Body in Early Judaism and Early Christianity. Doctrine, Community and Self-Definition*, Brill Academic Publishers, Boston-Leiden 2004, ss. 191.

Temat zmartwychwstania umarłych w literaturze wczesnego judaizmu oraz wczesnego chrześcijaństwa cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem. Powstawanie myśli o zmartwychwstaniu, jej tło oraz rola idei zmartwychwstania w doktrynie wczesnego Kościoła są istotne do zrozumienia jej rozwoju w późniejszych fazach ewolucji doktrynalnej. Książka C. Setzer, profesor studiów religijnych w Manhattan College w Riverdale (NY) w USA, jest próbą ukazania zmartwychwstania jako jednego z elementów, które wyznaczały doktrynalną tożsamość wspólnoty. Zmartwychwstanie jest ideą-kluczem, wokół której kształtowane jest kryterium przynależności i odmienności. Autorka przedstawia zasadnicze teksty mówiące o zmartwychwstaniu pochodzące z I i II w. ery chrześcijańskiej.

W rozdziale wstępnym przedstawiona zostaje krótka historia wiary w zmartwychwstanie. Odniesienie do tła sięga dość daleko i obejmuje kult przodków oraz jego wpływ na wyobrażenia o życiu pozagrobowym. Autorka dotyka także tematu szeolu, kwestii nekromancji, wskrzeszeń itp. Pragnie ukazać oryginalność myśli żydowskiej szczególnie w odniesieniu do zoroastrianizmu. Omówiona zostaje także żydowska doktryna okresu hellenistycznego wraz z tematem nagrody sprawiedliwych (Testament Judasza, 2 Księga Machabejska, Psalm Salomona). C. Setzer wskazuje jednak, że w mozaice tematów eschatologicznych, jakie wyłaniają się np. w tekstach znad Morza Martwego, znajdujemy tylko nieliczne wzmianki o zmartwychwstaniu. Częste nawiązanie do zmartwychwstania sprawiedliwych odnotować można natomiast w innych tekstach, gdzie mowa jest o nowym świetlistym stanie i nieśmiertelności (ciekawe jest nawiązanie m.in. do tekstu Wyroczni Sybilli). Autorka poświęca także swoją uwagę tekstom, które zaprzeczają zmartwychwstaniu na korzyść samej nieśmiertelności duszy. Rozważa także pokrótce Nowy Testament i różne rozumienie terminu „zmartwychwstanie”, jakiemu daje on świadectwo, a które w wszystkim w jego częściach apokaliptycznych) wynikało z wiary w zmartwychwstanie w formie znanej z judaizmu I w.

Kolejny rozdział jest analizą wiary w zmartwychwstanie w okresie wczesnego judaizmu. Autorka omawia charakterystykę frakcji saduceuszów i faryzeuszów, podkreślając, iż ugrupowania te nie powinny być identyfikowane przez swoje podejście do kwestii zmartwychwstania, choć tak czyni wielokrotnie sam Nowy Testament. W przypadku faryzeuszów mamy do czynienia z wysoce niesprecyzowanymi przekonaniem na temat zmartwychwstania, jego natury itp. Wiadomo tylko, że jako wydarzenie miało być ono wyrazem kary lub nagrody. Idea zmartwychwstania służyła faryzeuszom jako część szczególnej strategii grupy, która rozumiała swoją rolę za swoistych pośredników społecznych. Zmartwychwstanie pozwalało mówić o Bożej sprawiedliwości i sile, było jednocześnie neutralne politycznie i teologicznie, tak iż mogło być widziane z zewnątrz tylko jako pewna forma nieśmiertelności duszy. Autorka czyni także odniesienia do żydowskich tekstów liturgicznych oraz Miszny i Tosefty. Funkcja zmartwychwstania w grupach wczesnożydowskich zostaje nakreślona w interesujący sposób: jako znak charakterystyczny określonego przekonania religijnego a jednocześnie jako symbol o takim stopniu uogólnienia doktrynalnego (brak szczegółów na temat fenomenologii zmartwychwstania), iż mógł on stanowić odniesienie dla wielu; był to zarazem znak wyróżniający i budujący wspólnotę. Jest to także wydarzenie, które mówi o działaniu Boga w świecie i Jego sprawiedliwości, oraz odsyła do eschatologicznej nadziei wobec coraz bardziej uciążliwego panowania rzymskiego okupanta.

Rozdział 3 został poświęcony kwestii zmartwychwstania wśród wierzących w Jezusa w epoce formowania się Nowego Testamentu. Autorka podkreśla całko-

witą drugorzędność tego tematu w nauczaniu Jezusa. Zmartwychwstanie nie było jednocześnie czymś absolutnie oczywistym dla wszystkich w pierwotnym Kościele, o czym świadczą wątpliwości w gminie korynckiej. W tym kontekście autorka przychyliła się do tezy, iż teologiczny wątek zmartwychwstania w nauczaniu Pawła jest wykorzystywany jako element jego programu antycesarskiego; przy próbie zbudowania nowego, alternatywnego społeczeństwa. Wskazywałyby na to m.in. militarne elementy języka św. Pawła w 1Kor 15. Zmartwychwstanie Jezusa rozpoczęło triumfalną drogę Boga, której zakończeniem będzie powszechne, zwycięskie zmartwychwstanie jako kulminacja apokaliptycznego dramatu.

W kolejnym rozdziale autorka przechodzi do omówienia miejsca doktryny zmartwychwstania we wczesnym chrześcijaństwie. Kolejno omówieni zostają Ojcowie apostołscy oraz apologety. Ta partia publikacji jest klasyczną prezentacją poglądów poszczególnych autorów wraz z teologicznym znaczeniem, jakie zajmuje w nich zmartwychwstanie. Również tutaj autorka mówi o szczególnej strategii, jaka wiąże się u niektórych autorów (np. u Justyna) z tym pojęciem.

Piąta część książki została poświęcona zarzutom pogańskim w stosunku do chrześcijańskiej wiary w zmartwychwstanie. Omówione zostały tutaj przede wszystkim poglądy Celsusa, który uważa chrześcijan za godną wzgardy grupę społeczną, głoszącą całkowicie nieracjonalną doktrynę.

Interesujący jest w swojej zawartości rozdział 6, którego treść dotyczy materialnych dowodów na wiarę w zmartwychwstanie. Autorka przede wszystkim wskazuje na brak wzmianek o życiu pozagrobowym na najstarszych epitafiach i w pierwotnej ikonografii chrześcijańskiej. Motywy teologicznie związane z wiarą w zmartwychwstanie także pojawiają się w okresie późniejszym. Np. wskrzeszenie Łazarza obecne jest w ikonografii dopiero od poł. III w. zaś zmartwychwstanie Jezusa od kon. IV w. Autorka mówi też o inskrypcjach chrześcijańskich, gdzie temat zmartwychwstania pojawia się stosunkowo późno. Przez bardzo długi czas chrześcijanie dzielili w swoich wyobrażeniach o życiu pozagrobowym zwyczaj, formuły artystyczne i dekoracje zarówno pogańskie jak i żydowskie. Charakterystyka doktrynalna chrześcijaństwa ujawnia się na tym polu dopiero później.

Kolejny rozdział dotyczy apologetyki zmartwychwstania w literaturze chrześcijańskiej. Autorka omawia tutaj pisma Ireneusza oraz Tertuliana, przedstawiając ich retorykę oraz motywacje teologiczne. Rozdział finalny książki stanowi podsumowanie omówionej treści. Dołączony został także dodatek, który zawiera teksty mówiące o zmartwychwstaniu w wybranych ewangelich gnostyckich i apokryficznych.

Napisana z dużym połotem i naukową precyzją książka C. Setzer jest lekturą, którą czyta się z dużym zainteresowaniem. Ukazuje rolę i miejsce doktryny o zmartwychwstaniu w progu formowania się pierwszych kościelnych formuł wyznania wiary. Mimo iż zaprezentowany materiał różni się miejscami stopniem no-

wości ukazujących treści – niektóre z nich są powtórzeniem treści podręcznikowych – książka jest pozycją wartościową, systematyzującą znane skądinąd elementy wczesnego etapu rozwoju chrześcijańskiej teologii oraz zawierającą wiele interesujących wniosków wniesionych przez autorkę.

ks. Andrzej Dańczak

Stanisław WARZESZAK, *Odpowiedzialność za życie. Próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności*, Warszawskie Studia Teologiczne / NSW – Rozprawy Naukowe t. 1, Warszawa, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej 2003, ss. 382.

Postęp naukowy i techniczny, który w ostatnim półwieczu rozszerzył swe panowanie z materii nieożywionej na ożywioną, stał się poważnym wyzwaniem dla ludzkości. Dzięki nowym możliwościom technicznej ingerencji w strukturę życia organicznego człowiek zdobył władzę nad życiem, której nie zawsze towarzyszy świadomość odpowiedzialności za nie. Co więcej, człowiek epoki nowożytnej osiągnął władzę nad życiem w momencie, gdy duch cywilizacji zachodniej pozostaje najwyraźniej obciążony nihilizmem, którego konsekwencją jest obojętny lub z gruntu negatywny stosunek do rzeczywistości, w tym również do życia. Magisterium Kościoła nie waha się stwierdzić w *Evangelium vitae*, że we współczesnej cywilizacji zachodniej mamy w istocie do czynienia ze swoistą kulturą śmierci. W tym kontekście z uznaniem należy przyjąć studium habilitacyjne ks. S. Warzesa, w którym postawił sobie za cel zbadanie możliwości przezwyciężenia wspomnianego stanu ducha na gruncie etyki odpowiedzialności. Na uznanie zasługuje również fakt, że jako teolog moralista dla realizacji postawionego sobie celu odniósł się do myśli filozoficzno-etycznej Hansa Jonasa (1903-1993), próbując zbadać możliwość zastosowania proponowanej przez niego zasady odpowiedzialności na gruncie etyki życia. Należy też zasygnalizować jasno postawiony cel rozprawy, a mianowicie zbadanie filozoficznych źródeł nihilizmu nowożytnej cywilizacji technicznej oraz możliwości jego przezwyciężenia na gruncie filozofii bytu i z pomocą proponowanej przez Jonasa zasady odpowiedzialności.

Praca składa się ze spisu treści, skrótów, wprowadzenia zakończonego podziękowaniami, dwóch części tekstu, w które wchodzi pięć rozdziałów, zakończenia, bibliografii i streszczenia w języku angielskim. We wprowadzeniu autor przedstawia cel swej rozprawy, metodę badań, zasadność podjętego problemu oraz historię myśli filozoficznej Hansa Jonasa; wyjaśnia także zastrzeżenia, jakie mogą się rodzić w czytelniku, i wreszcie zapowiada strukturę oraz plan rozprawy (s. 11-17).